

คำนำ

นายทวีศักดิ์ ญาณประทีป ผู้แทนมหาวิทยาลัยราม
คำแหง ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรม
ศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง
ลิลิตพระลอเพื่อจำหน่ายแก่นักศึกษา กรมศิลปากรพิจารณา
แล้ว ยินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

หนังสือเรื่องลิลิตพระลอนี้ นับได้ว่าเป็นลิลิตเรื่องเอก
เป็นที่นิยมยกย่องมากในหมู่นักวรรณคดี และนักอ่านด้วยกัน
ว่าเป็นยอดของลิลิต และเป็นตำราของหนังสือลิลิตในยุคต่อมา
มา ปัจจุบันนี้ในมหาวิทยาลัยก็กำหนดให้นิสิต นักศึกษา
เรียนวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอด้วย สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบายเกี่ยวกับหนังสือลิลิต
พระลอไว้ในหนังสือบันทึกสมาคมวรรณคดี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕
วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่าดังนี้

“หนังสือลิลิตมีมากเรื่องก็จริง แต่ที่นับถือกันว่าเป็น
ตำรามาแต่โบราณกาลจนบัดนี้มี ๓ เรื่องเท่านั้นคือ

๑. เรื่องยวนพ่าย แต่งในสมัยอยุธยา เฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง

๒. เรื่องพระลอ แก่งในสมัยอยุธยาเหมือนกัน เป็นนิทานทางอาณาจักรล้านนา (คือมณฑลพายัพ) ดูเหมือนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่งทรงพระราชนิพนธ์แต่ในเวลาเมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระราชโอรส

๓. เรื่องตะเลงพ่าย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (เมื่อยังเสด็จดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส) ทรงพระนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

หนังสือลิลิต ๓ เรื่องนี้ ที่จะตัดสินว่าสำนวนเรื่องไหนแก่งก็หรือเร็วกว่ากันนั้นไม่ได้ เพราะแต่งต่างสมัยกัน และกระบวนกลอนที่แต่งก็ต่างกัน เพราะแต่งตามนิยมในสมัยที่แต่งนั้น ควรแต่ยกย่องว่าแต่งดียอดเยี่ยมทั้ง ๓ เรื่อง ถ้าหากอุปมาว่ามีผู้ส่งของรางวัลมาสิ่งเดียว และขอให้เราเลือกเรื่องใดเรื่องหนึ่งใน ๓ เรื่องนั้นรับรางวัล ก็จะต้องหาเกณฑ์อย่างอื่นมาประกอบกับสำนวนที่แต่งเป็นหลักตัดสิน ก็ธรรมชาติการแต่งหนังสือนั้น ย่อมอาศัยปัจจัย ๒ อย่างคือ สำนวนที่แต่งอย่าง ๑ กับเรื่องที่แต่งอีกอย่าง ๑ ข้อนี้จะยกอุทาหรณ์ดังเช่นหนังสือกลอนนิราศภูเขาทอง กับบทเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร สุนทรภู่แต่งทั้ง ๒ เรื่อง แต่ใครอ่านก็ต้องชอบนิราศ

ภูเขาทองยิ่งกว่าเสภาเรื่องพระราชพงศาวดาร เพราะนิราศ
ภูเขาทองตัวเรื่องไม่บังคับ สนุทรภูจะว่าอย่างไรก็ได้ แต่
บทเสภาในเรื่องพระราชพงศาวดารบังคับอยู่ จะแต่งให้หุ
หรือนอกไปนอกเรื่องไม่ได้ ตัวอย่างที่ยกมาแสดงนี้ฉันใด
หนังสือที่แต่งไม่ว่าประเภทใด หรือใครแต่งกันเป็นทำนอง
เดียวกัน ในลิลิตทั้ง ๓ เรื่องที่กล่าวมา เรื่องยวนพ่ายกับ
เรื่องตะเลงพ่าย ตัวเรื่องเป็นพงศาวดาร การแต่งมีบังคับเสีย
เปรียบเรื่องพระลอซึ่งเป็นแต่จินตนาการ ผู้แต่งมีช่องที่จะกล่าว
ความให้จับใจได้กว้างขวางกว่ากัน เพราะฉะนั้นจึงนับถือกัน
มาว่าเรื่องพระลอวิเศษกว่าลิลิตเรื่องอื่น ถึงยกย่องว่าเป็นตำรา
เรียนภาษาไทย เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็คัด
โคลงในเรื่องพระลอมาใช้เป็นแบบในหนังสือนั้น ครั้นถึง
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
ทรงพระนิพนธ์ลิลิตเรื่องตะเลงพ่ายขึ้น และคนทั้งหลายนับถือ
กันว่าแต่งดียิ่งไปอีกเรื่อง ๑ ถึงกระนั้นก็ไม่ทำให้ลดความ
นับถือเรื่องพระลอลงกว่าแต่ก่อน อาศัยเหตุที่ปวงกึ่งกล่าวมา
ถ้าจำจะต้องคัดลอกเอาเรื่องใดเป็นเอกในลิลิต ๓ เรื่องนั้นไซ้
ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจะเอาเรื่องพระลอ และเชื่อว่าคงจะมีผู้เห็น
พ้องกับข้าพเจ้าไม่น้อย

ใครเป็นผู้แต่งลิลิตเรื่องพระลอ แต่งเมื่อไร บัญหาคู
เหมือนจะยังไม่เคยวินิจฉัยกันให้ถนัด^(๑) ข้าพเจ้าได้อ่านเรื่อง
พระลออีกครั้งหนึ่งเมื่อจะแต่งคำวินิจฉัยนี้ ขอเสนอความเห็น
แก่ท่านทั้งหลายด้วยคือ ข้างท้ายลิลิตมีโคลงบอกชื่อผู้แต่งอยู่
๒ บท บทหนึ่งว่า “มหाराชเจ้า นิพนธ์” หมายความว่า
พระเจ้าแผ่นดินทรงแต่ง แต่อีกบทหนึ่งว่า “เยาวราชเจ้า
บรรจง” หมายความว่าพระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินทรง
แต่ง ที่บอกแย้งกันดังนี้ ส่อให้เห็นว่าผู้แต่งโคลง ๒ บทนั้น
เป็น ๒ คน และมีใช้ตัวผู้แต่งลิลิตพระลอ โคลง ๒ บทเป็น
ของแต่งเพิ่มขึ้นเมื่อภายหลัง ส่วนผู้แต่งลิลิตเองได้กล่าวไว้ใน
โคลงบานแผนกข้างต้นเรื่องว่า

“ไกลากลอนกล่าวกลการ กลกล่อม ใจนา
ถวยบำเรอท้าวไท ธิราชผู้มีบุญ”

ความหมายว่าผู้แต่งถวยพระเจ้าแผ่นดิน มีใช้พระ
เจ้าแผ่นดินทรงแต่งเอง เหตุใดผู้แต่งโคลง ๒ บทข้างท้าย
ลิลิต จึงอ้างว่าพระเจ้าแผ่นดินและพระเยาวราชทรงแต่ง จะ
ลงเนื้อเห็นว่าอ้างโดยไม่มีมูลกระไรอยู่ พิจารณาคุณสำนวนที่

(๑) ภายหลังต่อมา ปรากฏว่ามีผู้สนใจค้นคว้าวินิจฉัยกันไว้
หลายท่าน

แต่ง ก็เห็นได้ว่าผู้แต่งลิลิตพระลอเป็นผู้ราชประเพณีและการเมืองต้องเป็นบุคคลชั้นสูงอยู่ในราชสำนัก ประกอบทั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญอักษรศาสตร์ ผู้ที่ทรงความสามารถถึงปานนั้นมักเป็นเจ้านาย จะยกตัวอย่างเช่นเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ และสมเด็จพระปรมานุชิตฯ เป็นต้น จึงสันนิษฐานว่า ผู้แต่งลิลิตพระลอนั้น เมื่อแต่งยังเป็นพระราชโอรส และต่อมาได้รับรัชทายาทเป็นพระเจ้าแผ่นดิน โคลงข้างท้ายลิลิตบทที่ว่า “เยาวราชเจ้า บรรจง” แต่งก่อนโคลงบทที่ว่า “มหाराชเจ้า นิพนธ์” แต่งเมื่อภายหลัง เดิมก็เห็นจะแต่งเขียนลงในหนังสือพระลอฉบับของผู้แต่งโคลงนั้น ครั้นเมื่อรวบรวมฉบับชำระหนังสือเรื่องพระลอในกาลครั้งใดครั้งหนึ่ง (อาจจะเป็นเมื่อแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์) พบโคลง ๒ บทนั้น จึงรวมเขียนลงไว้ในฉบับชำระใหม่ด้วยก็เลยติดอยู่

ปัญหาข้อที่ว่าหนังสือลิลิตพระลอแต่งเมื่อไร ข้อนี้ตัดสินได้ทันทีว่า แต่งก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะหนังสือจินตามณีที่พระโหราฯ แต่งในรัชกาลนั้น ได้คัดเอาโคลงลิลิตพระลอคือบทที่ว่า

เสียงก่าเสียงเล่าอ้าง	อันโค ฟี่เอย
เสียงย่อมยอศไคร	ท้าวหล้า
สองเชือฟี่หลับไหล	ลิมคั้น ฤาฟี่
สองฟี่คึกเองฮ้า	อย่าได้ถามเผื่อฯ”

มาใช้เป็นแบบโคลง ๔ เพราะเอก โท ตรงตามตำราหมด
ทุกแห่ง นอกจากหนังสือจินตามณียังมีเค้าเงื่อนอย่างอื่น
เป็นที่สังเกตอีก คือหนังสือบทกลอนแต่งครั้งกรุงศรีอยุธยา
(ว่าตามตัวอย่างที่มีอยู่) ต่างกันเป็น ๓ ตอน ตอนต้นนับแต่
รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมา ชอบแต่งลิลิตกันเป็น
พื้น มีลิลิตโองการแช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ลิลิตเรื่องยวนพ่าย
และลิลิตเรื่องพระลอ เป็นตัวอย่างสำนวนทันเวลากันทั้ง ๓
เรื่อง ฟังเห็นได้ว่าในสมัยนั้นยังไม่สู้ถือว่าคณะและเอกโท
เป็นสำคัญเท่ากับคำ มาตอนกลางนับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชมา ชอบแต่งโคลงและฉันทกันเป็นพื้น มี
โคลงพระศรีมหาสมุทรและโคลงกำสรวลกับทั้งโคลงเบ็ดเตล็ดเป็น
ตัวอย่าง ส่วนฉันทก็มีเรื่องสมุทรโฆษและเรื่องอนิรุทธเป็น
ตัวอย่าง ถึงตอนปลายนับตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าบรมโกศ
ชอบแต่งกลอนเพลงยาวกันเป็นพื้น ซึ่งตัวอย่างยังมีอยู่มากใน
กรุงศรีอยุธยาสมัยตอนกลางและตอนปลายหาปรากฏว่าแต่ง
ลิลิตเรื่องใดไม่

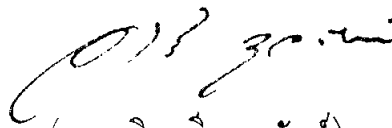
จึงเห็นว่าควรถือเป็นยุติได้ว่า ลิลิตเรื่องพระลอนั้น
แต่งในกรุงศรีอยุธยาตอนต้นราวในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๑ จน
พ.ศ. ๒๐๒๖ ส่วนผู้แต่งนั้นจะว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดยาก

อยู่ด้วยจะเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ หรือสมเด็จพระ-
รามาธิบดีที่ ๒ หรือสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรพระองค์
ใดพระองค์หนึ่งก็ได้ทั้งนั้น เป็นอันรู้ไม่ได้แน่”

ลิลิตพระลอนี้ ฉบับเก่าที่สุดที่พบ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระราชวงศ์เธอ
กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ จัดพิมพ์ขึ้นที่โรงพิมพ์หลวง ไม่
ปรากฏ พ.ศ. ที่พิมพ์ ต่อมาหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร
ได้ให้ตีพิมพ์เผยแพร่ตามฉบับโรงพิมพ์หลวง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.
๒๔๕๘ ที่โรงพิมพ์ไทย ต่อมาได้พิมพ์อีกหลายครั้ง ครั้งนี้นับ
เป็นการพิมพ์ครั้งที่สิบเจ็ด การพิมพ์ทุกครั้งได้ใช้ฉบับ พ.ศ.
๒๔๕๘ ซึ่งพิมพ์ตามฉบับโรงพิมพ์หลวง ครั้งรัชกาลที่ ๕ มีตัว
สะกดการันต์ผิดเพี้ยนบ้างเล็กน้อย ในฉบับโรงพิมพ์หลวง
และฉบับพิมพ์ต่อมาทุกครั้ง เขียนชื่อเมืองของพระเพื่อน
พระแพงเป็น ๒ อย่าง คือตอนแรกเขียนว่า “เมืองสรวง”
(ซ้ำกับชื่อเมืองของพระลอ) ทั้งนี้ “มีพระยาคนหนึ่งใหญ่
ธวัชรัทรงนามกร พิมพ์ิศาครราช พระบาทเจ้าเมืองสรวง
สมบัติหลวงสองราชา มีมहिมาเสมอกัน” แต่ในตอนหลัง ๆ
เขียนว่า “เมืองสองหรือสรอง” ตลอด ในการพิมพ์คราวนี้
ได้ลองตรวจดูในฉบับเขียนสมุดคำอันมีอยู่ในหอสมุดวชิรญาณ
ปรากฏว่าตอนที่ฉบับพิมพ์ทั้ง ๒ เขียนว่า “เมืองสรวง” นั้น

ในสมุดคำที่ได้ตรวจดูถึง ๗ ฉบับเขียนว่า “เมืองสรอง”
ครั้งนี้ “มีพระยาตนหนึ่งใหญ่ ฐไชรัทรงนามกร พิมพิศาครราช
พระบาทเจ้าเมือง สรอง สมบัติสองราชา มีมัทมาเสมอกัน”
และต่อๆ ไปก็เขียนว่า “เมืองสรอง” ทุกแห่ง อนึ่ง
โคลงบทสุดท้ายในเรื่องพระลออัน ที่ว่ามีผู้แต่งเพิ่มเติมขึ้น
ภายหลังนั้น โคลงบาทที่ ๑ ในฉบับพิมพ์ทั้งสองเล่มเขียนว่า
“จบเสด็จเยาวราชเจ้า บรรจง” แต่ฉบับเขียนในสมุดคำที่ได้
ตรวจดู ๗ ฉบับนั้นเขียนว่า “จบเสด็จมหาราชเจ้า บรรจง”
เหมือนกันทุกฉบับหากมีฉบับใดเขียนว่า “...เยาวราชเจ้า...”
ไม่เลยสักฉบับเดียว อันนี้จึงเป็นปัญหาใหม่ที่นักศึกษาวรรณ-
คดีจะต้องวินิจฉัยต่อไป

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่
นักศึกษาค้นคว้าศึกษาประวัติศาสตร์ไทยโดยทั่วกัน.

(คุณหญิงอารี กุลตัญท์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๓๑ สิงหาคม ๒๕๒๖